Vaktaalrubriek

Afrikaanse terminologie – probleme van en 'n uitdaging vir die analitiese chemikus

H.D. Nelson

Departement Chemie, P.U. vir C.H.O., Potchefstroom 2520

Die beskikbaarstelling van geskikte Afrikaanse terme bly 'n groot probleem vir 'n natuurwetenskaplike in 'n snel ontwikkelende vakgebied. Analitiese Chemie is só 'n vakgebied. Nuwe instrumentele tegnieke en nuwe toepassings en die verfyning van bestaande tegnieke is aan die orde van die dag en vereis telkens nuwe terme, wat meesal uit Engels vertaal moet word.

1. Goeie Afrikaanse ekwivalente

Gelukkig bestaan daar reeds goeie Afrikaanse ekwivalente vir baie Engelse terme in die Analitiese Chemie bv.:

<i>releasing agent</i>	=	<i>vrystellingsmiddel</i>
<i>ionization suppressant</i>	=	<i>ionisasieonderdrukker</i>
<i>decomposition potential</i>	=	<i>ontbindingspanning</i>
<i>residual current</i>	=	<i>resstroom</i>

2. Transliterasie

By die vertaling van Engelse terme in die Analitiese Chemie is ons dikwels verplig om van transliterasie gebruik te maak. Die Engelse woord word in die Afrikaanse spelling omgesit, bv.:

<i>gas chromatography</i>	=	<i>gaschromatografie</i>
<i>electrogravimetry</i>	=	<i>elektrogravimetrie</i>
<i>voltammetry</i>	=	<i>voltammetrie</i>

Transliterasie word te ver deurgevoer as dit aangewend word by terme waarvoor geskikte Afrikaanse ekwivalente bestaan, bv.:

excitation source = *eksitasiebron* in plaas van *aanslagbron*

transmit = *transmitteer* in plaas van *deurlaat*

In sommige gevalle is die keuse moeiliker. In die magnetochemie byvoorbeeld word die terme *permeabiliteit* en *susseptibiliteit* algemeen as vaktaal aanvaar, terwyl daar tipies Afrikaanse woorde soos *deurlaatbaarheid* en *vatbaarheid* bestaan. Hier pleit ek vir die laasgenoemde twee, aangesien dit makliker deur Afrikaansprekendes begryp sal word.

In enkele gevalle is die gebruiksfrekwensie van die Afrikaanse terme en dié van vreemde herkoms ongeveer dieselfde, bv.:

distribution coefficient = *distribusiekoëffisiënt* of *verdelingskoëffisiënt*.

Die laasgenoemde een moet verkieslik gebruik word.

Soms is die getransliterende term in plaas van die vertalings wat in woordeboeke voorkom, noodsaaklik, aangesien die woordeboekwoorde dikwels te

algemeen is, terwyl die term van vreemde herkoms 'n noukeurig gedefinieerde begrip benoem, bv.:

conductivity = (woordeboek): *geleidingsvermoë, geleibaarheid*.

Die Engelse definisie is: „Conductivity is the conductance of one metre cube of substance.” *Conductivity* word dus eerder as *konduktiwiteit* getransliterer in plaas van as *geleidingsvermoë* vertaal.

Net so word *absorbansie* vir die noukeurig gedefinieerde Engelse begrip *absorbance* verkies in plaas van die algemene woord *absorpsie*.

Die voordeel van transliterasie is dat die internasionale aansluiting by verskillende tale se wetenskaplike terme behoue bly, wat die wêreldliteratuur vir die navorser en student meer toeganklik maak. Die balans moet darem hier bewaar word.

3. Nuwe woorde

Vir sommige begrippe moet nuwe terme geskep word – bv. vir *eddy diffusion*. Volgens die woordeboeke is *eddy* = *draaikolk, maling, warreling*. As poging wil ek graag die term *warreldiffusie* voorstel. (Ek het al die woord *eddydiffusie* in geskrewe Afrikaans teëgekom!)

Direkte vertaling lewer ook probleme by sommige bekende Engelse begrippe, bv. *minor constituent* wat 'n aanduiding is van *die persentasie waarin die bestanddeel voorkom. Dit is duidelik dat die betekenis van minor (= ondergeskik, minder belangrik)* nie die begrip presies dek nie, want die „minor” bestanddeel van 'n erts kan byvoorbeeld die belangrikste bestanddeel wees. 'n Nuwe woord soos *bybestanddeel* moet geskep word.

Hier en daar is daar terme waarvoor geskikte Afrikaanse ekwivalente nog nie bestaan nie, bv. *tabling*, 'n term wat in die monsternemingstegniek voorkom. Die begrip kan slegs met 'n lang omskrywing verduidelik word. Doelbewuste pogings moet in sulke gevalle aangewend word om nuwe terme te skep.

4. Afkortings

In die Analitiese Chemie word dikwels van afkortings gebruik gemaak om tegnieke of apparate aan te dui. Die Engelse afkortings word in die Afrikaanse vaktaal gebruik (en in Afrikaans uitgespreek). Hieronder volg 'n verteenwoordigende aantal voorbeelde wat elkeen bespreek sal word:

GLC = *gas liquid chromatography*
 ICP = *induced coupled plasma*
 FID = *flame ionization detector*
 AAS = *atomic absorption spectroscopy*
 HPLC = *high performance liquid chromatography*
 DIE = *direct injection enthalpimetry*

Afrikaanse vertalings van die onafgekorte vorme lewer in sommige gevalle terme wat nie ekwivalente afkortings aan die „internasionale” afkortings lewer nie, byvoorbeeld:

GLC = *gasvloeistofchromatografie* (GVC?)
 ICP = *geïnduseerd gekoppelde plasma* (GGP?)
 FID = *vlamionisasiedetektor* (VID?)

'n Poging moet aangewend word om die Afrikaanse afkortings te laat inslag vind.

Ander lewer egter geen probleme nie, byvoorbeeld:

AAS = *atoomabsorpsiespektroskopie* (AAS)

'n Laaste groep, wat veral die nuwere tegnieke insluit, lewer nog groter probleme, byvoorbeeld:

HPLC wat slegs deur 'n omskrywing vertaal kan word, nl. *vloeistofchromatografie met hoë doeltreffendheid*. Die enigste alternatief is die onaanvaarbare *hoë-doeltreffendheidsvloeistofchromatografie!* 'n Soortgelyke geval is DIE = *enthalpimetrie deur middel van direkte inspuiting*. Moontlike afkortings kan respektiewelik VCHD en EDI wees, wat die gebruik van die lang terme uitskakel

5. Gevolgtrekking

Ten spyte van al die probleme is daar tog 'n Afrikaanse terminologie in die Analitiese Chemie besig om te ontwikkel. Elke analitiese chemikus moet hom/haar daarop toelê om die vaktaal uit te bou.

Hersiening en aanvulling van die Wiskundewoordeboek

Die Wiskundewoordeboek wat in opdrag van Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns en met behulp van die Vaktaalburo saamgestel is, het in 1971 verskyn en is lank reeds uit druk. Op inisiatief van die Akademie is die hersienings- en aanvullingstaak nou aangepak. Hiervoor is deur die projekteier 'n toekenning van die RGN verkry en 'n Toesigkomitee is aangewys bestaande uit prof. M.J. Schoeman (voorsitter), dr. A.P. Burger (S.A. Akademie), mnr. D.L.E. Laubscher (Vaktaalburo), prof. D.J. Stoker (RGN), prof. P.J. Zietsman (projekteier) en ook 'n verteenwoordiger van die Nasionale Navorsingsinstituut vir Wiskundige Wetenskappe.

Die Toesigkomitee het besluit om al die terme in die bestaande Wiskundewoordeboek opnuut vir kommentaar aan medewerkers voor te lê saam met nuwe terme wat intussen versamel is. Hierdie lyste sal stuksgewys aan potensiële medewerkers en belanghebbende instansies gestuur word. Die Toesigkomitee se ernstige beroep is

- 1) om kommentaar op die konsepsvertalings te lewer en dit onverwyld aan die projekteier terug te stuur;
- 2) om nuwe terme (met of sonder voorgestelde vertalings) aan die projekteier te stuur.

In laasgenoemde verband sal dit die finale redaksiekomitee baie help as medewerkers sover moontlik ook vir elke nuwe term 'n literatuurverwysing gee en 'n kort aanhaling uit dié literatuur wat die

gebruik van die term illustreer.

Een van die beslissings van die vorige redaksiekomitee wat heelwat teenkating van die kant van veral nie-wiskundiges kry (maar ook van wiskundiges) is die onderskeid wat tussen *getal* en *aantal* gemaak word, naamlik dat *getal* die abstrakte begrip is en *aantal* in „konkrete” sin gebruik word. Daar moet dus byvoorbeeld van die *aantal* dae in 'n week en ook van die *aantal* bestuurders wat nie rybewyse het nie, gepraat word. In die eerste geval dui ons die *aantal* met die *getal* 7 aan, en in die tweede geval weet ons normaalweg nie presies hoeveel sulke mense daar is nie.

Die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT) gee by *getal* die betekenis „presiese hoeveelheid” en by *aantal* „onbepaalde hoeveelheid”. Daarvolgens sal ons praat van die *getal* dae in 'n week en van die *aantal* bestuurders sonder rybewyse. Dit is skynbaar die ingeburgerde gebruik in die omgangstaal.

Die projekteier wil graag lesers nooi om kant te kies en dit te motiveer of om dalk 'n ander standpunt te propageer. Langs dié weg kan moontlik genoeg stof versamel word om met 'n woordeboekrubriek te begin. Alle lesers, veral ook nie-wiskundiges, wat in „wiskundewoorde” belangstel, moet asseblief van hulle laat hoor.

Alle navrae, bydraes en kommentaar in verband met die Wiskundewoordeboek moet aan die projekteier, prof. P.J. Zietsman, Universiteit van Pretoria, gerig word.